

סימן יג

פרוכת מדבר טמא

ומוכיחה שטהור היה. והלא לרב יוסף בהכרח טהור היה דלא הוכשר למלאכת שמים אלא מעור בהמה טהורה בלבד?

ובקושיא זו נתקשה הר"ן בפ"ג דר"ה (ד"ה "ומיהו") שכ' וז"ל:

"ומיהו... אפשר דדוקא בטהורים אבל בטמאים לא, דהא אמרי' בפ' במה מדליקין לא הוכשרו למלאכת שמים אלא של בהמה טהורה בלבד, ושופר מלאכת שמים הוא דהא אמרינן לעיל כיון דלזכרון קאתי כלפניס דמי, ומיהו לאו ראייה גמורה היא דהתם... משמע דמשכן גופיה לא גמרינן מהדיא דלא הוכשרו למלאכת שמים, דהא אמרי' בהדיא שמענתא מאי הוה עלה דתחש ולפיכך הדבר צ"ע."

ומבואר שהר"ן הסתפק אם בשאלת "מאי הוה עלה" חזרה הגמ' מדבריה הקודמים וחולקת על רב יוסף, ולכן הר"ן מסופק אם קי"ל כרב יוסף הלכה.

אמנם יעויין בחי' הרשב"א לשבת שהביא מתשובת רב האי גאון, דהואיל וקס לו ק"ו דרב הונא (לגירסתנו רבא) מברניש ולמדנו ממנו דעור בהמה טמאה מטמא טומאת אוהלים הרי מן הדין הזה הוכשר לאהל המשכן עור בהמה טמאה, ועל כן מקשים הא דתני רב יוסף למאי הלכתא? ומפריקנן לתפילין.

משמע מדבריו שאין ראייה ממשכן לרב יוסף ואע"ג דהמשכן יתכן שנעשה מעור בהמה טמאה, בכ"ז דברי רב יוסף קיימים שלא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד ונפ"מ לתפילין. וצ"ע מה בין תפילין למשכן?

ב. החילוק בין ספרים תפילין ומזוזות למשכן

ואפ"ל לפמ"ש כ' בנו"ב מה"ת (א"ח סי' ג) שיש לחלק בין ספרים תפילין ומזוזות שיש בהם כתב

ראשי פרקים

שאלה

- א. האם ניתן ללמוד ממשכן
- ב. החילוק בין ספרים תפילין ומזוזות למשכן
- ג. אלו מצוות צריך אך "מן המתור בפ"ד"
- ד. הפסוקים הרקומים סיבה להחמיר מסקנה

שאלה

נשאלתי ע"י המועצה הדתית, האם מותר לעשות פרוכת לארון קודש מזמש העשוי מעור בהמה טמאה. האדריכל ממליץ על פרוכת כזו שבדומה לה נעשתה במקום אחר.

א. האם ניתן ללמוד ממשכן

במס' שבת כ"ח ע"א:

"בעי ר' אלעזר עור בהמה טמאה מהו שיטמא טומאת אהלים... אמר רב אדא בר אבהו תחש שריה בימי משה קמיבניא ליה טהור או טמא, אמר רב יוסף מאי תיבעי ליה, תנינא לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד... אלא אמר רבא מברניש אתיא בק"ו מנוצה של עזים... עור בהמה טמאה אינו דין שמטמא באהל המת, ואלא הא דתני רב יוסף: לא הוכשרו במלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד. למאי הלכתא? לתפילין, תפילין בהדיא כתיב בהו למען תהיה תורת ה' בפיך – מן המתור בפ"ד? ...אלא לרצועות, ונהי דגמירי שחורות, טהורות מי גמירי? מאי הוה עלה דתחש... מדקאמר קרן אחת היתה לו במצחו, ש"מ טהור היה."

וסוגיא זו טעונה הסבר. בתחילה רוצה הגמ' להוכיח מהא דרב יוסף שתחש חיה טהורה, ולבסוף שואלת הגמ' מאי הוה עלה דתחש,

וכו', והא שאני תחש, או משום שבא רק להגן מגשם, או שמצותו בכך. וצ"ל דבאמת בתחילת הסוגיא סבר רב יוסף שפסול זה חל גם על תחש, אך אחרי שרבי מברניש הוכיח דהמשכן יכול היה להעשות מבהמה טמאה ע"כ צ"ל דשאני משכן משום דהוי מצותו בכך, או דתחש בא רק להגן וכד'.

ובחידושי המאירי לשבת בסוגייתנו כתב וז"ל: "קבלה ביד רבותינו ז"ל שלא הוכשר למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה ותחש שבימי משה... קבלה היתה בידם מ"מ שטהור היה", עכ"ל. מבואר מסגנון דבריו דגם משכן בכלל מלאכת שמים וחייב להעשות מבהמה טהורה, וק' א"כ מדוע הסתפקו בגמ' ואמרו תחש מאי הוה עלה? וצ"ל דזה היה רק בהו"א של הגמ', אך במסקנה באמת נפלו כל החילוקים והסברות ואין לחלק בין משכן לשאר מצוות. מיהו יתכן שלא אמרו כן אלא בתשמישי קדושה וגם משכן בכלל תשמישי קדושה ולא בדבר אחר.

העולה מדברינו הוא שלהלכה נקטו הראשונים דק"ל כרב יוסף שדבר טמא פסול למלאכת שמים הלא הם הרשב"א והמאירי. וגם הר"ן כתב רק כמסתפק ואין ספק מוציא מידי ודאי, וכן נפסק להלכה בשו"ע אור"ח תקפ"ו (ס"א) לענין שופר.

ג. אלו מצוות צריך "מן המותר בפיק"

ומה שנוותר לנו לברר באלו מצוות אמרו כן. המג"א סובר דבכל המצוות אמרינן הכי, אך יתכן שרק במצוות מהתורה ולא מדברנן (וביהכ"ס הוא מדרבנן לרוב הפוסקים).

רש"י במגילה כ"ד כתב שזהב פסול בתפילין משום שלא הותר אלא דבר המותר בפיק, וכ"כ הרע"ב במשנה שם שאע"פ שזהב לא נאסר באכילה, מכיון שאינו ראוי לאכילה לא הותר למלאכ"ש. ולפי"ז לא מצינו ידינו ורגלינו בכל תשמישי הקדושה שעשויים מאריגים ורקמת

דבעינן בהו "למען תהיה תורת ה' בפיק" מן המותר בפיק, (ורב יוסף בא להוסיף שאף הרצועות המחוברות לתפילין לא הוכשרו אלא מעור בהמה טהורה), לבין שאר המצוות דלא בעינן בהו מן המותר בפיק. ולכן במשכן יכול היה להיות דבר טמא. וראיה לזה מהא דפיל כשר לדפנות הסוכה, ושמן קיק כשר לנר שבת, אע"ג דקיק עוף טמא הוא וכן מהא דציצית ממשי, כידוע המשי עשוי מתולעת האסורה באכילה.

אך עיין בי' הגר"א (אור"ח סי' תקפ"ו ס"ק ה') שהביא את דברי הר"ן והרשב"א, ומבאר שהרשב"א פוסל שופר של בהמה טמאה אע"פ שאין בו כתב, וע"כ לא כהנו"ב. ואכן בנו"ב עצמו חזר בו לבסוף מההסבר הנ"ל. ואי אפשר לומר ששופר כיון דלזכרון קאי שוה לספרים תפילין ומזוזות שיש בהם כתב. וע"כ הרשב"א שאנו דנים בדבריו אינו סובר כהר"ן.

ובחתי"ס אור"ח סי' ל"ט (וגם בנו"ב הזכיר כן) כתב לחלק בין תשמישי מצוה לתשמישי קדושה ואע"ג דגם משכן הוי תשמישי קדושה, י"ל דשאני עור תחש דלא בא אלא להגן מגשמים ולכן היה מותר מעור מבהמה טמאה. והא דשופר פסול מבהמה טמאה י"ל משום דלזכרון קאתי וכמש"כ הר"ן. (מיהו הרשב"א חולק על הר"ן בזה וא"כ א"א לחלק כן לדעתו.)

והמג"א (סי' תקפ"ו ס"ק ג') כתב דכל המצוות הוקשו לתפילין. ודבריו ייתכנו רק להרשב"א ולא להר"ן, דהר"ן כתב במפורש דשאני שופר, משום דאתי לזכרון, אך בשאר מצוות לא נאסר לקיימן מדבר טמא.

ואפשר לחלק עוד, דשאני משכן דמצותו בכך, כלומר, מכיון שהתורה הצריכה תחש דוקא, היה צורך להתיר תחש, אך במקום שאפשר ע"י דבר אחר לא הותר מדבר טמא. וסברה זו הובאה בשד"ח אס"ד מערכת חנוכה (כרך ט' עמ' 201 ולהלן) בשם "בתי כנסיות".

אלא שקשה לכל החילוקים שכתבנו, א"כ מה היתה קושית רב יוסף בתחילת הסוגיא: "מאי תיבעי ליה תנינא לא הוכשרו למלאכת שמים"

לה קדושת ארון רק קדושת ביהכנ"ס (משום שאיננו שמים עליה ספר תורה).

(וידועה מחלוקת הראשונים אם ביהכנ"ס דינו כתשמישי קדושה או כתשמישי מצוה עי' ר"ן מגילה תחילת פרק שלישי. ויתכן לומר שפרוכת קלה יותר מבית הכנסת שאינה אלא לנוי ואינה משמשת למצוה או לקדושה).

ב. בשו"ת חסד-לאברהם (ה"ד בשד"ח, חנוכה, י"ד) ו"כ בערוה"ש (תקפ"ו) ו"כ בהר צבי (א"ר"ח סי' ל"ט), במקום שלא צריך דוקא לעור ואפשר לעשות מכל דבר אחר כגון עצים, לבנים גם בהמה טמאה כשרה. (ובזה ישבו את ההוכחה מפיל בסוכה. ועין בזרע-אברהם ח"ב סי' ע"א).

וא"כ לדעה זו בנ"ד מותר.

אך באמת ראיתם מפיל אינה ראייה דשאני דפנות סוכה דלא חל עליהן שם מצוה כלל (אמנם גם פרוכת אינה מצוה כלל), ועיין מה שכתב בחי' הגר"ח (בשכפול) סי' ס"ד ובהי' על הרמב"ם (הל' סוכה פ"ו ה"ט), דבדפנות גזולות אמרי מצהב"ע היינו משום שמקיים מצוה ע"י עבירה, אך לא משום שבדפנות עצמן יש שם מצוה, אפילו לדעת הרמב"ם שסובר שיש קדושה בדפנות. ועיין בחי' הגרי"ד, נכדו של הגר"ח (ירש סוכה), הסובר שהמחיצות הן חלק מהסוכה. מיהו לענ"ד זוהי המחלוקת בין רבנן לר' יאשיה בסוכה ז' ע"ב אם גם בדפנות יש פסול של חמתה מרובה מצילתה. ואגן קי"ל כרבנן שאין למחיצות דין סוכה.

ג. בשד"ח מובאת סברה דדבר שהוא בא לנוי ויפוי ואינו מעצם המצוה אין בו דין מן המותר בפ"ך, (ול"מ מהנ"ב בענין צביעת תפילין בשומן בהמה טמאה).

וא"כ פרוכת אינה אלא לנוי ויפוי (אך צ"ע מדין הפסוקים שבה, ועי' להלן). ועיין פתחי תשובה (יר"ד סי' רע"ח ס"ק ב' בשם ס' בני יונה), שדבר שאינו חיוב אלא נעשה לחיזוק אי"צ להיות מן המותר בפ"ך.

ד. החת"ס חידש שאם נעשה בדבר שינוי שאינו חוזר לברייתו כגון משי מותר, וא"כ בנ"ד

כסף וזהב. אלא ע"כ לא נאמר דין זה אלא בתפילין ולא בתשמישי קדושה אחרים.

והרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"א ה"ג) כתב: "המור הוא הדם הצרור בחיה", והשיג עליו הראב"ד: "ואין דעתי מקבלת שיכנסו במעשה הקודש דם שום חיה בעולם כ"ש דם חיה טמאה".

ואפשר היה לומר שהרמב"ם סובר דבמשכן לא אמרינן דבעינן חיה טהורה דוקא. ומש"כ הכס"מ, דכיון שנשתנה נעשה עפר בעלמא, אינו מיושב, דסר"ס מין בהמה טמאה הוא. ואין זה נוגע למה שדנו הראשונים בהיתר מוסק (עיין רא"ש (ברכות פ"ו סי' ל"ה) ומג"א (סי' רט"ז ס"ק ג)). דכ"ז נוגע רק להיתר אכילה, אך לא לנ"ד דלא בהיתר אכילה תליא מילתא, אלא במין המותר בפ"ך, דבהמה טהורה שרי אפילו נבלות וטריפות, ואפילו חלב (בצירה) מותר, כמבואר שבת כ' ב' ושם כ"א א', וע"כ משום שהוא ממין טהור. ואולי כוננתו לומר דע"י תערובת המרקחת משתנה צורתו מכפי שיצא מן החיה. ובזה אתי שפיר הערת הר-המוריה על מרן הכס"מ שלא זכר דברי הראשונים הנ"ל, ולדברינו לא קרב זא"ז, המוסק רק השתנה לעומת דם החיה, אך המור עבר שינוי נוסף, הוא מעורב עתה במרקחת ממינים אחרים. ואין כאן שאלה של ביטול ברוב ושל ביטול איסור לכתחילה, אלא מכיון שאיבד את שמו הראשון לא נאסר להשתמש בו במקדש. כי כל האיסור הוא להשתמש במין טמא, אך דבר שאינו מין טמא עתה, אין בו איסור כלל.

והנה באחרונים נאמרו מגבלות רבות לדין זה ונדון אם הן נוגעות לנ"ד:

א. החת"ס קבע דרק תשמישי קדושה אסורים בבהמה טמאה ולא תשמישי מצוה (ודלא כהמ"א סי' תקפ"ו שכתב דהוקשה כל התורה לתפילין), וראייתו מהר"ן בר"ה דרק בשופר דעביד לזכרון אמרינן הכי, וכן פיל בסוכה וציצית ממשי. וצ"ע מה דין פרוכת. בשו"ע א"ח קנ"ד ס"ו בהגה נפקס שפרוכת שאנחנו תולים לפני הארון אין

וי' ובכ"ז ל"ש בהן מן המותר בפיך ורק מדינא דרב יוסף אסור משום דהוי תשמישי קדושה (לחח"ס), או משום שהם שייכים לתפילין (לנר"ב). והרשב"א הקשה ע"ז ותרץ שני תרוצים: א. דקשר אינו כתב. ב. דאינו הלכה למשה מסיני. וא"כ לפי התירוץ השני י"ל דפרוכת שרי שהרי אינה הלכה למשה מסיני (ולכן לא מקרי תשמישי קדושה וצ"ע), אך לתירוץ הראשון מכיון שיש כאן פסוקים רקומים יש לאסור, דע"י הפסוקים הוי ככתבי הקודש, ועיין יו"ד (סי' רפ"ג ס"ד).

ובסוטה י"ז ב' בתוד"ה לא (המשך מע"א שם) הביאו ירושלמי וז"ל:

"ד"א בן שמוע אומר אין כותבין (מגילת סוטה) על עורות בהמה טמאה. אמר ר"ש מכיון דאיתמר למחיקה ניתנה, למה אינו כותב? תני, ר"א בר"ש אומר: רואה אני את דברי ר"א בן שמוע מדברי אבא (ר"ש). שמא תאמר איני שותה ותמצא השם גנוז על עור בהמה טמאה".

וכן פסק הרמב"ם בפ"ג מהל' סוטה ה"ה שיש לכתוב את המגילה על עור טהור. והעולה מדברי הירושלמי הוא שאסור לכתוב פסוקים ושמות על דבר טמא. ורק לדעת ר"ש, הסובר שמגילת סוטה עומדת למחיקה, מותר, משום שהכתב לא ישאר על המגילה. אך ראב"ש סובר להיפך שיתכן שהכתב ישאר ולא ימחק ולכן אסור. ואע"פ שאם תאמר איני שותה אין כאן "מגילת סוטה" אלא סתם פסוקים הכתובים על עור, בכל זאת הדבר אסור. מיהו י"ל שפרשת סוטה אינה סתם פסוקים אלא פרשה בתורה ושם "תורה" חל עליה שנאמר "ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת". והיא צריכה להכתב כס"ת כמבואר שם לכן יש להקפיד על דבר טהור. אך סתם פסוקים הכתובים על עור יתכן שמותר לכותבם גם על עור טמא.

לכן נלענ"ד שאם ירקמו על הפרוכת פסוק בלא שם, אע"פ שיש לו קדושה, מ"מ אינה כקדושת שמות עצמם. עיין רמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ו ה"ח) שפסוקים ללא שמות שריפתם אסורה רק מדרבנן (עיי"ש כס"מ). ובדרבנן יש

י"ל דנעשה בו שינוי, דקודם הוי עור והשתא פרוכת וכן מעבדים וצובעים אותו. מיהו נלענ"ד דצריך שישתנה שמו עד שלא יכירו שהוא מבהמה טמאה, וכגון משי שאין התולעת ניכרת בו, אך כאן מבחינה זו שמו עליו דניכר דהוא עור בהמה טמאה וצ"ע.

ה. לפי בן הנו"ב רק ספרים תפילין ומזוזות ובשייכים להם, אסורים מעור בהמה טמאה. אך בנ"ד אין הפרוכת שייכת לספר התורה. ואכן ביו"ד (סי' רע"ח ס"ב) נפסק דמותר לתפור במשי את היריעות לעמודים (אך לתפור את היריעות עצמן משמע מהרמ"א דאסור, ולא כתרומת הדשן סי' נ"א שלא פסל משי אלא משום שלא הותר לתפור ס"ת אלא בגידין, אך לא פסל משי משום שהוא בא מן הטמא. והרמ"א לא רצה כנראה להתיר יריעות עצמן שנתפרו במשי בגלל הטומאה. וסרה תלונת הדגמ"ר עיי"ש בגליון מהרש"א. וכנראה שעצם היריעות דמי טפי לרצועות של תפילין משא"כ העמודים שאינם צריכים להיות מחוברים כלל לס"ת, וק"ו הפרוכת שאינה קשורה כלל לספרי התורה המונחים בארון).

מיהו ממשי אין ראייה לדעת החת"ס שכן נשתנה. לפי כל האמור, לכאורה יש להקל בפרוכת מדבר טמא.

ד. הפסוקים הרקומים סיבה להחמיר

ואולי יש להחמיר בגלל הפסוקים הרקומים על הפרוכת. ועי' משנ"ב (בה"ל סי' ל"ב ס"ב ב"ה תורת ה') שכתב בשם הפמ"ג שרק שמות שאינם נמחקים אסור לרקום על דבר טמא, אך פסוק שאין בו שמות שאינם נמחקים מותר לכתוב על דבר טמא. אולם נראה שגם פסוק שלם, אע"פ שאין בו שמות יש בו קדושה מסוימת. עי' רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ו, ועי' יו"ד סי' רפ"ג ס"ד ושם רפ"ד ס"ב. וכבר העירו לעיל שבגלל הפסוקים הרקומים על הפרוכת יש להחמיר יותר, ומשום כך הוי תשמישי קדושה וחל עליהם דין למען תהיה תורת ה' בפיך - מן המותר בפיך. והנה ברצועות של תפילין נמי יש אותיות ד'

טמא לצורך מצוה. וגם גדר מצוה (לענין זה) שנוי במחלוקת, לכן נראה שבפרוכת שאינה צורך מצוה ממש, ואינה תשמיש קדושה, אם לא יכתבו עליה שמות קדושים אלא רק פסוקים מותר להשתמש בעור בהמה טמאה לשם כך.

מקום להקל, מספק. אך שמות קדושים עצמם מן הראוי שלא לרקום על פרוכת מדבר טמא.

מסקנה

נחלקו הראשונים האם מותר להשתמש בדבר

סימן יד

נטילת ידיים במחנה

כנ"ל. אך הרמב"ם שלא הביא להלכה ספק זה יתכן שסובר כפי שאמרנו, דאפילו בסמוך פטור ורק נתן טעם על עיקר הדין.

ועיין בס' תורת המלך להר"ג אריאלי, שכתב דפטור מחנה הוא רק כאשר כל החיילים מרוכזים במקום אחד, אך במפוזרים לא שייך הפטור. וכן משמע מהפסוק 'מחנה אלקים' דהיינו עשרה במקום אחד. וא"כ בנ"ד מי שנמצא בעמדה מבודדת לא נפטור. אך לטעם הרמב"ם זה לא שייך, כי גם למעטים יש סכנה. מיהו השואל טוען שלא היה במקום מסוכן. ולדעת הר"ג אריאלי יש שני דינים בפטור נטילת ידיים, פטור אחד משום כתלי דחזירי וז"ש גם במפוזרים, ופטור שני מדין מחנה, וזה שייך גם כשאין זה בגדר מלחמה ממש, כגון שלא נטלו רשות מן המלך והסנהדרין, בכ"ז פטורין מדין מחנה, עיי"ש.

מיהו הנחתו צ"ע אם היתר כתלי דחזירי שייך בכגון דא, כי הגמ' מסופקת דע"כ לא אמרינן אלא בשלל עכו"ם, אך לא באוכל של ישראל, עיין חולין (י"ז). והמנ"ח (מצ' תקכ"ז) והמהריצ"ח (חי' לחולין י"ז) נחלקו בדעת הרמב"ם אי פסק דגם של ישראל הותר או לא. ועוד, היתר זה שייך רק בכיבוש ומחנה לאו כיבוש הוא, אלא כל מחנה אפילו לפני שכבשו נקרא מחנה.

ראשי פרקים

שאלה

- א. גדרי פטור מחנה מנטילת ידיים
- ב. הפטור מנטילת ידיים האם יכול לברך מסקנות

שאלה*

בשבוע שעבר, ביום פרוץ מלחמת-ששת-הימים, עמדתי בכוננות בעמדה, במקום שלא היתה בו סכנה, והביאו לנו לחם לאכול, ונסתפקתי אם מותר לברך על נטילת ידיים, או שמא משום שלא תיקנו נטילת ידיים במחנה פטורים מלברך, והמברך ברכתו לבטלה?

א. גדרי פטור מחנה מנטילת ידיים

הרמב"ם בפ"ו מהל' ברכות ה"ג נתן טעם לפטור נטילת ידיים במחנה משום טירדת המלחמה. משמע דאם אינו טרוד ויש לו מים מזומנים חייב. מיהו יתכן שאין זו ראייה, דהרמב"ם נתן רק טעם למה מעיקרא לא תיקנו נטילת ידיים במחנה, אולם יתכן שפטור זה הוא בגדר הותרה ולא בגדר דחוייה וגם כאשר איננו טרוד פטור. ובירושלמי סוף פ"ק דעירובין נסתפקו אי בסמוכין למעין חייבים, והספק הוא

* סיון תשכ"ז